

τρέχει τὸν κίνυνο νὰ χάσει μέγα μέρος τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀξίας του, συμπαρασέροντας ἔτσι καὶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος;

Αὐτὰ εἶναι ὑποψίες, προβλήματα, ποῦ μποροῦνε μοῦ φαίνεται νάνησυχοῦνε τόσο ἓνα σοσιαλιστὴ ὅσο κ' ἓναν ἐθνικιστὴ, ὅταν ὁ τελευταῖος δὲν ἔχει μόνη βλέψη πὼς νὰ πλατύνουνε πολὺ ἢ λίγο τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Μ' ἓνα λόγο, μόνον τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ἡ νέα ρύθμιση τῶν πραγμάτων ὕστερ' ἀπὸ αὐτὸν μπορεῖ νὰ δείξει ἀσφαλέστερ' ἂν ἡ συμμετοχὴ εἴτε ἢ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συμμετοχῆ τῆς Ἑλλάδας στὸ βαλκανικὸ πόλεμον εἴτανε πολιτικὸ μεγαλόρηγμα ἢ μοιραῖο πολιτικὸ σφάλλμα.

Μὲ πολλὴ ἐχτίμησι, δικὸς σας

ΜΟΝΑΧΟ, 1913

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΑΓΑΠΗΤΕ,

Σοῦ στέλνω γιὰ τὰ «Γράμματα» τὸν πρόλογο τῆς μελέτης τοῦ Ἀποστολάκη γιὰ τὸν Καρλάιλ. Εἶναι γραμμένος στὴν καθαρεύουσα ἐπειδὴ ἡ ἐργασία αὐτὴ γίνεται γιὰ ὁρισμένον σκοπὸ. Ὑποθέτω πὼς δὲν πειράζει. Ὁ πρόλογος αὐτὸς σκεφθῆκαμε ὅτι μπορεῖ νὰ δημοσιευτεῖ τώρα στὰ «Γράμματα»—ὡς ἀπάντησι στὴν «Ἐρνευα» ποῦ προκλήρυσαν. Σοῦ εἶχα πρὶ πὼς λογάριζα ν' ἀπαντήσω. Ἡ ἀπάντησή μου περιέχεται μέσα στὸν πρόλογο—κ' ἔτσι ἄς θεωρηθεῖ αὐτὸς ὡς ἀπάντησι καὶ τῶν δύο μας. Ἀπάντησι βέβαια πολλὴ ἐλεύθερη.

Ὅπως θὰ ἴδεις ἀπὸ τὸν πρόλογο, τὸ ζήτημα γιὰ μᾶς εἶναι ἄλλο. Κάτω ἀπὸ τίς λογῆς λογῆς τάσεις—κάτω ἀπὸ ὅσα φαίνονται νὰ κάνουν νὰ ζητοῦν καὶ νὰ προσπαθοῦν ὄνας καὶ ὁ ἄλλος, ὅ,τι κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ εἰλικρίνεια—ἂν ὑπάρχει σ' ὅλα αὐτὰ τίποτα ἀληθινὸ, σοβαρὸ, καὶ σεβαστό. Ἄν ἀπορρέουν ἀπὸ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς κοινωνίας ἀνάγκη—ἂν εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ ἀναγκαῖα τῶν ἔκφρασι' ἢ εἶναι τυχαῖα ἅπλως καὶ σπασμωδικὰ φαινόμενα—ἀσυνείδητοι πιθηκισμοί, παροδικῆς ἐπιδράσεις, μόδες τῆς ἡμέρας χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξι; Δυστυχῶς ἔτσι εἶναι. «Ζοῦμε χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀντίστασι». Τότε, τί νόημα, τί σημασία, τί ἀξία ἔχει ὅ,τι καὶ ἂν κάνομε; Σιωπὴ.

Ἡ ψυχολογία μας στὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ περιεργη. Μιὰ τρομακτικὴ εὐκολία ὑποκρίσεις, ὅπου ἔχει χαθεῖ ἡ αἰσθησι τοῦ πραγματικοῦ. Παιζομε διάφορα πρόσωπα, καὶ κάθε φορὰ πιστεύομε πὼς εἶναι τὸ δικὸ μας πρόσωπο, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι—οἱ δικές μας ἰδέες, τὰ δικὰ μας λόγια, τὰ δικὰ μας κινήματα. Παθιανόμαστε τεχνητῶς, καὶ πιστεύομε πὼς εἴμαστε ἀκόμα ἐμεῖς. Ἡ εὐκολία τῆς ὑποκρίσεως εἶναι ἀνάλογη τοῦ μέσα μας κενοῦ, τῆς ἐσωτερικῆς μηδαμυνότητος.

Ἄρνησι λοιπόν; θὰ πρὶς. Δὲν ξέρω. Μὰ ἡ ἄρνησι, ὡς νοσταλγία, ὡς πόθος—ὡς προμήνυμα ἄρα γε;—καλύτερης καὶ πρὸ μεστῆς ζωῆς, μοῦ φαίνεται νὰξίζει.

Πάντα δικὸς σου

ΣΠΥΡΟΣ ΑΙΜΠΕΡΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ, 2/15-1-14

Ἐπιχειρήσας νὰ γράψω περὶ Καρλάιλ δὲν ἦτο δυνατόν διὰ πολλοὺς λόγους (1) νὰ διεξέλθω ὀλόκληρον τὴν βιβλιογραφίαν ἀποτελουμένην ἐκ

(1) Ἡ γυμνότης τῆς Ἑθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης, τῆς ὁποίας σκοπὸς ὡς κοινωνικὸν ἴδρυμα εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας παροχῆ τῶν μέσων εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ παρουσιάζεται καὶ εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῶν μελετῶν ἀπελιτιστικὴ δεικνύουσα οὕτω χαρακτηριστικώτατα τὴν πνευματικὴν κατὰστάσιν ἡμῶν ὡς συνόλου. Τοῦ Καρλάιλ, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἀντιπροσώπους τῆς σκέψεως εἰς ἔθνος κατ' ἐξοχὴν πεπολιτισμένον

μεγάλου ἀριθμοῦ μονογραφιῶν καὶ ἄρθρων δημοσιευθέντων εἰς ποικίλα περιοδικὰ καὶ εἰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Ἡ τοιαύτη ἔλλειψις θ' ἀπετέλει κατ' ἀρχὴν σπουδαιότατον καὶ ἀνυπερβλήτον κώλυμα εἰς τὴν σύνθεσιν ἐργασίας ἀναγομένης εἰς διάφορον τοῦ προκειμένου κύκλον μελετῶν. Ὁ ἀσχολούμενος λ. χ. περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμιας δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰς ἐργασίας του ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς βιβλιογραφίας δηλαδὴ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἄλλων διὰ πολλοὺς καὶ σοβαροὺς λόγους. Διὰ τὸ πλήθος τῶν παρατηρήσεων ἃς πρέπει νὰ κάμῃ ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, διὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν μηχανικῶν μέσων πρὸς ἀκριβεστέραν παρατήρησιν καὶ διὰ νὰ μὴ ματαιοπονηῖ — διότι πολλάκις συμβαίνει, νὰ ἔχῃ καταλήξῃ ἄλλος ἐπιστήμων εἰς τὰ ἴδια μὲ αὐτὸν συμπεράσματα — εἶναι ἠναγκασμένοι ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων νὰ προστρέχῃ εἰς τὰς ἐργασίας τῶν ἄλλων.

Ὅμως ἄλλως νομιζῶ ἔχει τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ὅπου ἀντικείμενον μελέτης εἶναι ἰσχυρὰ προσωπικότης.

Δύο βοηθημάτων δὲν πρέπει νὰ στερηθῇ ὁ ἀσχολούμενος εἰς τοιοῦτου εἶδους μελέτης· πρῶτον τοῦ ἔργου τῆς ὅπωςδῆποτε ἐκδηλουμένης προσωπικότητος περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος καὶ δευτέρον ἐπίσης σπουδαῖον καὶ ἀπαραίτητον ὡς τὸ πρῶτον τῆς ἐργασίας τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῆς ἰδικῆς του ὑπὸ τὴν περιεκτικωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως· δηλαδὴ μὲ ἄλλους λόγους ἐκάστη κρίσις περὶ μιάς προσωπικότητος πρέπει νὰ προσέρχεται ἐκ τῆς ἀμεσωτάτης καὶ ἐλλειψιστάτης χρησιμοποίησεως τῶν δύο τούτων κατ' ἐξοχὴν βοηθημάτων του· ἄλλως κινδυνεύει ὁ γράφων νὰ δώσῃ δικαίαν ἀφορμὴν εἰς τὸν σκεπτόμενον ἀναγνώστην του νὰ διακρίνῃ ὑπὸ τὸ πολυτελεῖς ἔνδυμα τῆς πολυαναγνωσίας πάντοτε μὲν τὴν ξηρότητα καὶ γυμνότητά του, πολλάκις δὲ ἀνειλκρινείαν καὶ ματαιοδοξίαν. Περὶ τῶν δύο τούτων ἀπαραίτητων βοηθημάτων θὰ ὁμιλήσω κάπως εὐρύτερον πρὸς διασαφήνησιν τῆς σχέσεώς των· διότι ἐκ τῆς κατανοήσεως ταύτης ἐξαρτᾶται ἡ δικαία ἐκτίμησις τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐργασίας μου ταύτης.

Ποῖον εἶναι γενικῶς τὸ ἔργον τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητος;

Ἐκεῖνο, τὸ ὅποσον ζητοῦμεν ὅλοι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ δυστυχῶς ἐλάχιστοι δύναται νὰ τὸ ἀποκτήσωσιν εἶναι νὰ δημιουργήσωμεν σταθερόν τι· δι' αὐτὸ οἱ ἀγῶνές μας, οἱ πόνοι μας, τὰ ὄνειρά μας· ὅλη ἡ ζωὴ μας διέρχεται εἰς τὴν πάλην αὐτήν. Ὁ καθείς μας μὲ τὰ μέσα τὰ ὅποια διαθέτει προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ κρυσφύγετον στερεόν κατὰ τῆς ὁρμῆς τοῦ χρόνου. Τὴν συνήθη τραυφίαν καὶ κομφιδίαν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ εἰς τὴν προσπάθειάν του ταύτην. Ἄπειρος κατ' ἀρχὰς ζητεῖ βοήθειαν παρὰ τῶν ὁμοίων του καὶ τοῦ ἄλλου ἐξωτερικοῦ κόσμου· ἀνικανοποίητος ὅμως καὶ ἄθυμος ἐπιστρέφει μετ' ὀλίγον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ὅπου μὴ ταρασσόμενος πλέον ὑπὸ τοῦ ἀπατηλοῦ θεάματος τῆς ἐξωτερικῆς ζωῆς δύναται νὰ ἀκούσῃ τὴν σιγανὴν φωνὴν τῆς ἑσῶθεν προσφερομένης βοηθείας ἀνακαλύπτων οὕτω ἐσωτερικῶς ἢ πνευματικῶς τὴν δυνατότητα νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ποθουμένην σταθερὰν μορφὴν ἣν «οὐδεὶς χρόνος καὶ οὐδεμία δύναμις διαλύει²⁾». Διὰ τῆς

ἡ Ἑθνικὴ ἡμῶν Βιβλιοθήκη ἔχει μόνον τρία ἔργα ἐξ ὧν τὸ ἓν μόνον εἶναι εἰς Ἑλληνικὴν, τὰ δὲ ἄλλα δύο εἰς δύο διαφόρου γλώσσης μεταφράσεις.

²⁾ Goethe Urworte. Δαίμων.

ἀποκτήσεως ταύτης ἐπιτυγχάνομεν ἐλευθερίαν κινήσεων ἀέναντι τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Αὕτη γίνεται τὸ κέντρον τῆς ζωῆς μας. "Οἱ αἱ ἐντυπώσεις εἴτε εὐχάριστοι εἴτε δυσάρεστοι αἵτινες πρότερον διεδέχοντο ἀλλήλας χωρὶς νὰ ἀφήνωσι τίποτε ὀπισθὲν των ὑπενθυμίζον τὴν διάβασίν των, τώρα πλέον δὲν χάνονται δι' ἡμᾶς" ὑπάρχει κάτι τι ἐντός μας σταθερὸν ἑτοιμον νὰ τὰς δεχθῆι καὶ ἐμποδίζον αὐτὰς νὰ διαλυθῶσι. Ἡ ζωὴ μας τώρα πλέον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἀπέκτησε ρίζας καὶ αὐξάνεται τρεφομένη ἀεννάως ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐντυπώσεων. Ἡ ζωὴ μας πλέον δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα χρονικὰ τμήματα συνερραμμένα ἀλλ' ἀποτελεῖ σύνολον : αὐξάνεται ὄχι διὰ προσθέσεως ἀλλὰ δι' ὀργανικῆς ἐξελιξέως. Αἱ διάφοροι καὶ καὶ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἰδέαι μας καὶ πράξεις δὲν φαίνονται ἀνεξάρτητοι καὶ τυχαῖα ἀλλὰ δεικνύουσιν ἔστω καὶ φαινομενικῶς ἀντίθετοι εἰς τὸ βάθος τὴν κοινὴν ρίζαν ἐξ ἧς ἐβλάστησαν

Ἐν συνόλῳ δ' εἰπεῖν ἐνῶ ἡ ζωὴ μας πρότερον ἐφαίνετο κυμαινόμενη μεταξὺ σκληρᾶς ἀνάγκης καὶ ἀλογίστου ἐλευθερίας τώρα ἐμφανίζεται ὡς σκοπίμος ἀνάγκη. Ἀποκτῶμεν δηλαδὴ τὴν ὀρθὴν ἐλευθερίαν διότι ἐλευθερία ἄνευ ἀνάγκης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆι. Διὰ τῆς ἀποκτήσεως λοιπὸν τῆς πνευματικῆς μορφῆς ἐμφανίζεται ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνων τὸν προορισμὸν καὶ εὐρίσκων τὴν εὐτυχίαν του ὅπως λέγει καὶ ὁ Goethe³⁾. «Ἡ ὑψίστη εὐτυχία τῶν τέκνων τῆς γῆς εἶναι μόνον ἡ προσωπικότης».

Ἡ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν προσωπικότητος καὶ ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἡ καθιστώσα τὸν ἄνθρωπον διηγετὴς ἀντικείμενον σεβασμοῦ καὶ μελέτης εἰς τοὺς ὁμοίους του. ⁴⁾

Ἡ ζωὴ εἶναι τόσον ποικίλη καὶ ἄπειρος ὅστε ιελείαν προσωπικότητα δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, σχετικὴν δὲ μόνον ἐπιτυχίαν εἰς τὰ ὕψιστα πνεύματα ἀναγνωρίζομεν ὡς δυνατόν.

Ἡ διηγετὴς δὲ προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων, ἥτις πολλάκις διὰ τοὺς πλείστους ἐξ ἡμῶν ἐξαντλεῖται εἰς ἐσωτερικὴν μόνον περισυλλογὴν μὴ παρέχουσα οὐσιώδεις ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα, εἶναι ἡ αἰτία τοῦ νὰ βλέπωμεν μετὰ συμπαθείας οἰονδήποτε ἀγῶνα καὶ ἐν οἰαδήποτε περιστάσει. Τὸ ἄπειρον τοῦ ἰδανικοῦ μᾶς κάμνει ὅλους ἴσους ἀέναντί του. Καὶ ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ εἰς τὸν ἀγῶνά μας τοῦτον μένει ἡ ἐσωτερικὴ παρηγορία ὅτι ἐνετεινάμεν τὰς δυνάμεις καὶ πάντοτε ὑπάρχει «λύτρωσις δι' ἐκεῖνον ὅστις ἐκοπίασε προσπαθῶν»⁵⁾

Ἐκαστον συμβάν τοῦ βίου μας καὶ τὸ συνήθως κρινόμενον ὡς ἀτύχημα ὑπὸ τὰς ποικίλας περιστάσεις παρέχει δυνατότητα ἐνεργείας καὶ πορίζει ἐσωτερικὸν κέρδος. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὰ ἐλάχιστα συμβεβηκότα τῆς ζωῆς, αἱ ἕξεις αὐτα νὰ παρήρχοντο δι' ἡμᾶς ἀπαρατήρητα, ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῆς προσωπικότητος ὁρώμενα προσλαμβάνουσι σπουδαιότητα ἀποκαλύπτουσι καὶ ταῦτα εἰς τὸν προσεκτικὸν μελετητὴν ἴχνη τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος.

Πρὸς τί ἄλλως ἢ ἐξονόησις τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς

³⁾ Westöstlicher Divan VIII 19.

⁴⁾ Ὁ Nietzsche κρίνων τὸν Schopenhauer λέγει τὰ ἐξῆς. «Δυνατὸν νὰ ἐξῆι ἄδικον, ἡ οὐσία του ὅμως εὐρίσκεται ἐν τῷ δικαίῳ. Εἰς τὸν φιλόσοφον ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον οὐδεμίᾳ φιλοσοφίᾳ δύναται νὰ ἐξῆι, δηλαδὴ ἡ ἀφοριμὴ διὰ πολλὰς φιλοσοφίας· ὁ μέγας δηλ. ἀνήρ.»

⁵⁾ Goethe Faust 2ον μέρος.

τοῦ Goethe, ἂν μὴ ἐπιστεύομεν ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἄλλως τυχαῖα καὶ ἐξωτερικὰ συμβάντα ὁ Goethe ἐχρησιμοποίησεν ὡς ὕλικόν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς βαθείας προσωπικότητος. Οἱ μεγάλοι πάντοτε θ' ἀποτελῶσι τὸ πλεόν ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς μας : εἰς αὐτοὺς βλέπομεν τὸ ἰδανικόν μας πραγματοποιούμενον.

Οὕτω ἡ προσωπικότης οὕσα κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν δημιούργημα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξωτερικευθῇ τελείως δι' ἔργων καὶ πράξεων. Τὰ συνήθως δὲ ὀνομαζόμενα ἔργα καὶ πράξεις τότε ὀρθῶς ἐκτιμῶνται καὶ κρίνονται ὅταν μελετηθῶσιν ἐν συσχετίσει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην μορφήν τῆς ὁποίας εἶναι ἀτελεῖς περιγραφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις. Ἡ πνευματικὴ αὕτη μορφή εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἀναπαλλοτριώτον ἀγαθὸν ὅπως καὶ ἡ ζωὴ τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Ἀνήκουσι δηλαδὴ καὶ τὰ δύο εἰς ἐκείνων τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων ἅτινα δὲν δύναται νὰ μεταδοθῶσι δι' οὐδενὸς τρόπου : ἀλλὰ δίδονται ἢ δημιουργοῦνται. Ὅπως λοιπὸν ζωντανὸς ἄνθρωπος κρίνει καὶ ἐκτιμᾷ γενικῶς ζωντανὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀποκτῆσας πυρῆνα πνευματικὸν δύναται νὰ ἐκτιμῆσιν τὴν προσωπικότητα καὶ τὰς διαφοροὺς ἐκδηλώσεις τῆς. Χρειαίεται πρὸ τῆς μελέτης τῶν ἔργων νὰ γίνῃ προκαταρκτικὴ οὕτως εἰπεῖν ἐργασία εἰς τὴν ἀτομικὴν μας ζωὴν* μία περισυλλογὴ, μία συγκέντρωσις, ἣτις δυνατόν ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν δημιουργίαν πνευματικοῦ κέντρου. Ὁλη ὅμως ἡ ἐργασία αὕτη γίνεται σιωπηλῶς ἐλευθέρως· δὲν διδάσκεται οὔτε ἀντιλοῦμεν πρὸς τοῦτο βοήθειαν καὶ ἀπὸ τὰ σοφώτερα βιβλία. Αὕτη εἶναι ἡ πολύτιμος συνδρομὴ ἣν μᾶς παρέχει ἡ ἀτομικὴ ζωὴ εἰς τὴν κρίσιν καὶ ἐκτιμῆσιν παρελθουσῶν μεγάλων ἐποχῶν, καὶ προσωπικοτήτων. Ἐκείνος λοιπὸν ὅστις οὕτως παρεσκευασμένος μελετᾷ δύναται νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμῆσιν καὶ αὐτὸς ἀναμφιβόλως θὰ αἰσθανθῇ εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ἡδονήν : διότι αἰσθάνεται τὴν ἄμεσον ἐπαφὴν ζωῆς καὶ ἔργων. Πρωτότυπον λοιπὸν παρὸν ἐκτιμᾷ καὶ κρίνει παρελθὸν τοιοῦτον.

Εἶναι ὀρθοτάτη καὶ βαρυτάτη ἡ σκέψις τοῦ Goethe, ὅστις λέγει : ⁽⁶⁾ « Περὶ ἱστορίας οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ κρίνῃ παρὰ ἐκεῖνος ὅστις ἐπέζησεν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του ἱστορίαν. Οὕτω συμβαίνει καὶ μὲ ὀλόκληρα ἔθνη. Οἱ Γερμανοὶ δύναται νὰ κρίνωσι περὶ λογοτεχνίας ἀφότου οἱ ἴδιοι ἔχουσι λογοτεχνίαν. » Ἄλλως διατὶ φαίνεται ἰσχυρὰ προσωπικότης λ. χ. ὁ Goethe εἰς τὴν μελέτην ἀνεξάντλητος, ἂν καὶ πλῆθος ἐργασιῶν διὰ τὰ ἔργα του ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἐλάχιστοι λεπτομέρειαι τῆς ζωῆς του ἔχουσι ἐξακριβωθεῖ ; εἰ μὴ διότι ἡ ἐργασία ἦν ἐλευθέρως καὶ σιωπηλῶς ἐκάμομεν κατὰ τὴν ζωὴν μας εἶναι ἀνάξια λόγου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ζολοσσαίαν ἐργασίαν ἣν ἐτέλεσεν ὁ Goethe ἐν τῇ ζωῇ του καὶ ἦν μαντεύομεν διὰ τῶν ἔργων του.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτουσι τὰ ἐξῆς συμπεράσματα, ἅτινα καλὸν εἶναι νὰ μὴ λησμονῶμεν. Ἡ διαφώτισις τῶν διαφορῶν περιστατικῶν τοῦ βίου, ἡ ἐξέτασις τοῦ ἔθνους, τῆς γλώσσης, τῆς ἐποχῆς δι' ἓνα συγγραφέα γίνεται διὰ μόνον τὸν σκοπὸν ὅτι ἴσως ταῦτα συντείνωσι εἰς τὸ νὰ ἐκτιμῆσωσιν τὴν ἰδιαιτέραν ἐμφάνισιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προσωπικότητος. Ἀκόμη καὶ τὰ διάφορα ἔργα τοῦ κρινομένου συγγραφέως καὶ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς τὸν τελευταῖον σκοπὸν τῆς ἐργασίας μας, ἀλλὰ μελετῶντες καὶ ἐξετάζοντες ταῦτα νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν εἰς τὸν νοῦν μας τὸ ζωντανὸν κέντρον τῆς ἐργασίας ἐξ οὗ προήλθον καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως

⁽⁶⁾ Maximen und Reflexionen. Abtheilury.

τοῦ ὁποίου μόνα τῶν ταῦτα εἶναι *disjecta membra* ἔλλειπούσης τῆς ὀργανικῆς συνδέσεως.

Πρέπει ὅμως εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων ἐνὸς συγγραφέως νὰ μὴ γίνε-
ται διάκρισις τῶν ἀρίστων καὶ τῶν δευτερευόντων ἔργων· διότι καὶ εἰς τὸ
ἄριστον τῶν ἔργων δὲν ἀποκαλύπτεται ὁλόκληρος ὁ συγγραφεὺς—ὡς ἐκ τού-
του χρειάζεται συμπλήρωσις ἐκ προηγουμένου ἢ ἐπομένου ἔργων πρὸς κατα-
νόησίν του—καὶ διότι εἰς τὰ δευτερεύοντα ἔργα ἐνὸς συγγραφέως εἶναι
μὲν δυνατόν νὰ μὴ συναντήσωμεν νέαν τινὰ σκέψιν ἀλλ' ὅμως ταῦτα ψυχο-
λογικῶς ἔχουσι σημασίαν, διότι παρουσιάζουσι ἢ τὰς ἀπαρχὰς ἢ τὰ μεταβα-
τικὰ στάδια τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ συγγραφέως.

Κατὰ ταῦτα τὸ κύριον ἔργον τοῦ κριτικῆς εἶναι ὁ σχηματισμὸς ζων-
τανοῦ πνευματικοῦ κέντρου· ⁷⁾ καὶ ἡ προσπάθεια νὰ πλατύνῃ τοῦτο διὰ νὰ
δυνηθῇ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς νεωτέρας ζωῆς καὶ κριτικῆς·
νὰ γίνεται δηλαδὴ ὀρθὸς ἐκτιμητὴς τῶν ποικιλωτάτων καὶ πολλακῶς ἀντι-
θέτων προσωπικοτήτων. ⁸⁾

Ὁ σχηματισμὸς οὗτος τοῦ πνευματικοῦ κέντρου εἰς τὸν κριτικὸν παρί-
σταται βεβαίως ὡς τὸ δυσκολότερον τῶν ἔργων του. Προϋποθέτει ἀδιάκοπον
ἐργασίαν καὶ κριτικὴν τῆς ζωῆς του γινομένου μετ' ἀσείστου ἐπιμονῆς καὶ
ἀδυσωπότητος εὐλικρινεῖας. Εἶναι τόσον εὐκόλον νὰ φαίνεται κανεὶς εὐλικρινῆς
πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀκολουθήσῃ μερικὸς ἐξω-
τερικὸς τύπος καὶ οἱ ἄνθρωποι μένουσι πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἡ μεγίστη
δυσκολία διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀρχίζει ὅταν πρόκειται νὰ εἶναι εὐλικρινῆς καὶ
νὰ κανονίσῃ τὴν θέσιν του ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον
ἐνταῦθα κανόνες ἐξωτερικοὶ διὰ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐνέργειάν μας· τὰς
προσπαθεῖς μας δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρῖνωμεν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν
μας. Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ τὸν ἐλάχιστον καθαρὸν πυρῆνα χρειάζεται ἀγὼν
ἀδιάκοπος. Ἡ δὲ νίκη δὲν ἔρχεται πολὺ ταχέως. Πικρία, ἀπογοήτευσίς, ἀνία,
κοίρασις δὲν εἶναι διόλου ἐνθαρρυντικὰ εἰς τὸν ἀγῶνα μας αὐτὸν. Συχνάκις

⁷⁾ Τὸ κυριώτερον ἐλάττωμα τῶν ἰδικῶν μας κριτικῶν εἶναι ἡ ἔλλειψις
ὄχι μόνον πνευματικοῦ κέντρου ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἀτομικῆς περισυλλογῆς καὶ
συγκριτικῆς. Εἶναι τὸ ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον γενικῶς δύναται κανεὶς νάντι-
ληφθῆ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Ζῶμεν ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀντιστά-
σεως. Οὐδαμοῦ κατορθώσαμεν νὰ συμπυκνώσωμεν τὴν ζωὴν μας δίδοντες
εἰς αὐτὴν ὀρισμένην μορφήν. Ἀπόπειραν ἐσωτερικῆς ἀντιστάσεως ἔδειξε
κάποιο τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἡ ζωὴ μας ἐν τῷ μεταξὺ ἐκρέει φεύγουσα
ἀνεπιστρεπτέ· ὑπὸ τῆς μονοτονίας δὲ ροῆς τῆς ναρκουμένου παρουσιάζομεν
θέαμα ἀνθρώπων *b l a s e s* χωρὶς ὅμως νὰ διασκεδάσωσι ποτέ, ὄνειροπό-
λων χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἐνεργήσωσι, καὶ σκεπτικῶν εἰς τὴν πρᾶξιν χωρὶς ἢ
σκέψιν οὐδέποτε νὰ μᾶς βασανίσῃ. Αἱ ἀξιώσεις μας δὲν ἀμφιβάλλω εἰς τὴν
κριτικὴν θὰ εἶναι μεγάλαι. Εἰς τὰ φιλολογικὰ μας περιουσιακά ἀναφέρονται
ὅλα τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς τέχνης καὶ τῆς σκέψεως. Ἀξίζει περὶ ὧν
αὐτῶν περαιτέρω νὰ γίνῃ λόγος.

⁸⁾ Παράβαλε τοὺς ὀραίους λόγους περὶ κριτικῆς: «Ἡ κριτικὴ εἶναι ἡ
δεκάτη Μοῦσα· μετ' αὐτῆς ὁ Goethe ἦτο κυριώως συνευγεγμένως. Αὕτη πα-
ρήγαγεν ἐκ τούτου 20 ποιητάς. Ποῖον ἄλλο εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς Γερμανι-
κῆς λογοτεχνίας παρὰ ἡ Κριτικὴ; Τί ἄλλο εἶναι οἱ σημερινοὶ Ἄγγλοι ποιη-
ταί. Ἐμπνευσμένοι κριτικοί. Τί εἶναι τῆς Ἰταλίας ὁ εὐγενὴς Leopardi; Πύ-
ριμος κριτικὸς. Ἐξ ὧν τῶν νεωτέρων ποιητῶν μόνον ὁ Βύρων καὶ ὁ Λα-
μαρτίνος δὲν ἦσαν κριτικοί, ἔνεκα τούτου ἀπόλεσαν πολλαπλότητα καὶ ἦσαν
τόσον μονότονοι.» Παρὰ Brandes *Die litteratur des 19 Sahrhunderts* 5
τόμ. Γερμ. XXX. Saint-Beuve und die moderne Kritik.

υποκύπτομεν παραμελοῦντες πλέον πᾶσαν περαιτέρω προσπάθειαν, τὸ δὲ ἰδανικὸν μᾶς σκοτιζόμενον εἰς τὴν θολὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς ματαιοδοξίας καὶ προσποιήσεως. Χάος δὲ καὶ σκότος ἐπικρατεῖ ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ὅστις κατώρθωσε νὰ γίνῃ εἰλικρινὴς ἔστω καὶ ἂν ἡ σκέψις του δὲν παρουσιάζει πρωτοτυλίαν ἐπέτυχε τὴν πλέον ἀξιοσεβαστον τοιαύτην· δεικνύει τὸν ἑαυτὸν του ἔχοντα πλέον σταθερὰν ἀξίαν. Εἰς τοὺς λόγους του πρέπει νὰ πιστεύσῃ κανεὶς ἔστω καὶ ἂν δὲν τοὺς παραδέχεται. Ὑπάρχει τέλος τάξις καὶ ἁρμονία ἐντὸς του ἐκεῖ ὅπου πρὶν ἀταξία καὶ χάος ἐβασίλευε. Καὶ μὲ τὸ ὥραϊον καὶ πολυσήμαντον διὰ τὴν ζωὴν μας ρητὸν τοῦ Καρλάιλ κλειῶ τὸν πρόλογόν μου αὐτὸν παρακαλῶν τὸν ἀναγνώστην νὰ τῷ χρησιμεύσῃ ὡς δικαίολογία εἰς τὰς ἐλλείψεις τῆς διατριβῆς μου ἅς πάντως θὰ εὔρη. ¹⁾

«Ἡ ἀξία τῆς πρωτοτυπίας ἑνὸς ἀνθρώπου δὲν ἔγκειται ἐν τῷ νεωτερισμῷ ἀλλ' ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ.»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ

Ο ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΛΗ ΜΑΣ

Εἰς τὸ γράμμα τοῦ κ. Γ. Σκληροῦ τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν στὸ περασμένο φυλλάδιον ἀπαντοῦν σήμερα οἱ κ. κ. Γιαννιῶς, Ἰδᾶς, Βλαστὸς καὶ Ζαχαριάδης.— Ἡ συζήτηση ἔτσι γενικεῖται ὡς τόσο τὰ «Γράμματα» δὲ θ' ἀπαντήσουν ἀκόμα στὸν κ. Σκληρό, θὰ περικενοῦμε ν' ἀπαντήσουν κι' ἄλλοι. Ἐπειτα μαζὺ μὲ τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης συζήτησης θὰ ποῦμε κι' ἡμεῖς τὴ γνώμη μας ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΥ

ΦΙΛΟΙ ΚΥΡΙΟΙ,

Τὸ γράμμα τοῦ Σκληροῦ γιὰ τὸ ὁποῖο ζητᾶτε τὴ γνώμη μου, δὲν «προκάλεσε καμμιά συζήτηση» μέσα μου καὶ γι' αὐτὸ δὲ λαβαίνετε ἐκτενέστερή μου ἀπάντηση.

Τὸ γράμμα τοῦ συνιδεάτη μου Σκληροῦ τῶνοιωσα σὰ νὰ τὸ εἶχα ὑπογράψῃ ὁ ἴδιος.

Ἀνακουφίζεται κανεὶς ἅμα βλέπει νὰ ξετινάζονται γερά οἱ σκεπτικιστὲς μᾶς ἐστέτ, οἱ ψευτικοὶ καὶ ἀνυπόφοροι. Τί πιὸ σωστὸ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ποῦ εἶδαμε ὅλοι μὲ τὰ μάτια μας, πὼς καὶ στὴν Εὐρώπῃ ὑπάρχουν ἀπαισιόδοξοι μεταφυσικοὶ, μολοντοῦτο χώνονται στὴ ζωὴ καὶ δημιουργοῦν θετικὰ βιβλία ἢ πράξεις; Οἱ δικοὶ μᾶς ὅμως καταντοῦν μηδενικὰ μέσα στὴν «παγερὴ ἀδιαφορία» κι' ἄδικα θὰ προσπαθήσουνε νὰ μᾶς πείσουν πὼς δὲν ἀδιαφοροῦν ἀλλὰ «περισυλλέγονται», μορφώνονται, ὥσπου νὰ φτιάξουν Ἐποχικότητα. Ἄν εἶταν αὐτὸ θὰ σώπαιναν, κλεισμένοι στὸν πύργο τους, ἢ θ' ἄχαν ἐκδηλωθῆ σὲ κἄτι εἰλικρινές· μὰ ἀφοῦ συγγράφουν θὰ πῆ πὼς ἐν γνώσει γράφουν ἢ πράττουν τίς ἀνελικρινεῖς (ἀπομιμήσεις) ποῦ βλέπομε.

Τὸ κακὸ τοῦ σκεπτικισμοῦ ὁ Σκληρὸς τὸ ἀποδίδει στὴν ἰδιοσυγκρασία, τὴν ἰδιοσυγκρασία φυσικὰ στὸ κλίμα καὶ δὲ βλέπει διόρθωση.

Πιθανώτερο ὅμως ἡ ἀδιαφορία μᾶς νὰ μὴν εἶναι ἀνάγκη φυσιολογική. Σὲ μᾶς φαίνεται μᾶλλον πὼς δὲ φταίει ἡ «ἀνατολή», παρὰ λείπει μονάχα

¹⁾ Heroworship, the hero as priest.